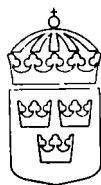

Regeringens proposition

1988/89:2

om omröstning i brottmål, m. m.

Prop.
1988/89:2

Regeringen föreslår riksdagen att anta det förslag som tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 22 juni 1988.

På regeringens vägnar

Kjell-Olof Feldt

Bengt Göransson

Propositionens huvudsakliga innehåll

Om ledamöterna i en domstol vid överläggning inför en dom eller ett beslut har olika meningar om hur frågorna i målet bör bedömas, skall omröstning ske. I propositionen föreslås ett nytt och enklare system för omröstning i brottmål. Förslaget ger större utrymme för principen att, när två olika meningar inom domstolen samlar lika många röster, den mening som är lindrigast för den tilltalade skall gälla.

Om enbart den tilltalade i ett brottmål har överklagat eller om åklagaren har överklagat till hans förmån, är den högre rätten förhindrad att ändra den lägre rättens avgörande till den tilltalades nackdel, det s. k. förbudet mot reformatio in pejus (ändring till det sämre). I propositionen föreslås lagändringar för att göra detta förbud mera verkningsfullt.

Förslagen hänger delvis samman med de ändringar i brottsbalken rörande bl. a. graderingen av olika påföljder i svårhetshänseende som föreslagits i prop. 1987/88: 120 om påföljdsval och straffmätning.

De nya bestämmelserna föreslås träda i kraft den 1 januari 1989.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 29 kap. 2–4 §§ och 51 kap. 25 § rättegångsbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

29 kap.

2 §¹

Är fråga om ansvar för flera brott, skall, om det erfordras, först i fråga om varje brott omröstning ske, huruvida den tilltalade är skyldig till brottet, och därefter omröstning angående påföljden företagas. Uppkommer fråga, huruvida ett eller flera brott föreligga, skall ock därom röstas särskilt.

Förekomma vid omröstning angående påföljden skiljaktiga meningar, huruvida annan påföljd än straff eller sådan påföljd jämte böter eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken skall ådömas, skall, om det erfordras, särskild omröstning ske om varje mening av nu angiven innebörd, beträffande vilken yrkande framställes av någon av de röstande. Vad nu sagts gälle ock fråga, huruvida påföljd skall eftergivas eller huruvida tilltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet. Blir sådan mening ej gällande, skall särskild omröstning ske om straff.

Föreligga skilda meningar om storleken av böter som ådömas jämte annan påföljd än straff, om längden av fängelsestraff som enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömes jämte skyddstillsyn eller om särskilda föreskrifter vid skyddstillsyn, skall, om det erfordras, särskild omröstning därom företagas.

Har någon vid tidigare omröstning varit emot det slut, vari de flesta stannat, vare han skyldig att deltaga i senare omröstning; vid

Över frågor som avser ansvar skall röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, skall dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall skall bedömas,

2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,

3. frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövotid eller verkställighet av påföljd,

4. återstående frågor som avser ansvar.

Anser någon ledamot att den tilltalade skall överlämnas till särskild vård, skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

¹ Senaste lydelse 1981:214.

omröstning angående ådömande av straff eller beträffande fråga, huruvida påföljd skall eftergivas eller huruvida tilltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet, skall dock den som tidigare röstat för den tilltalades frikännande anses hava biträtt den för den tilltalade lindrigaste meningen.

3 §²

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jänte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller även i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har fått hälften av rösterna och denna är den lindrigaste eller minst ingripande för den tilltalade, skall den meningen gälla. Kan ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande, gäller den mening som fått hälften av rösterna, bland dem ordförandens.

Om det framförs flera meningar än två utan att någon av dem skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är närmast minst förmånliga för honom. Om det behövs, skall sammanläggningen fortsätta till dess någon mening skall gälla. Kan inte någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster. Har flera meningar fått lika många röster, gäller den som biträtts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

Ingen mening skall anses lindrigare eller mindre ingripande än någon annan mening vid omröstning enligt 2 § tredje stycket.

4 §³

Om det vid omröstning enligt 3 § framförs flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för

En ledamot som blir överröstad är skyldig att delta i senare omröstningar. Den som röstat för att den tilltalade skall frikännas helt skall

² Senaste lydelse 1983:370.

³ Senaste lydelse 1983:370.

den tilltalade läggas samman med de röster som är närmast minst förmanliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster eller, om det finns flera meningar som har fått lika många röster, den mening som har biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

dock vid senare omröstning, om någon mening därvid kan anses som lindrigast eller minst ingripande för den tilltalade, anses ha röstat för denna mening.

51 kap.
25 §⁴

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare föres till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underätten dömt. Har den tilltalade av underätten dömts till fängelse, äge hovrätten förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård, så ock jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten döma till böter även som jämte skyddstillsyn döma till fängelse enligt 28 kap. 3 § brottshalken. Har underätten meddelat förordnande som nu sagts äge hovrätten döma till annan påföljd.

Hovrätten får inte heller med anledning av talan som anges i första stycket besluta om utvisning, om underätten inte meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än underätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades talan eller sådan talan, som åklagaren för till hans förmån, döma till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Hovrätten får dock besluta om överlämnande till särskild vård eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.

Hovrätten får inte heller med anledning av talan som anges i första stycket besluta om utvisning, om tingsrätten inte meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än tingsrätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1989.

⁴ Lydelse enligt prop. 1987/88:120.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 22 juni 1988

Närvarande: statsrådet Feldt, ordförande, och statsråden Sigurdsen, Gustafsson, Hjelm-Wallén, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Hultström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist

Föredragande: statsrådet Göransson

Proposition om omröstning i brottmål, m. m.

1 Inledning

Om en domstol består av flera ledamöter, som har olika meningar om hur en fråga i målet bör bedömas, måste i allmänhet en omröstning ske för att fastställa vad domstolens beslut skall bli. Regler angående omröstning i brottmål finns i 29 kap. rättegångsbalken (RB). Reglerna bygger bl. a. på principen att vid lika röstetal den mening skall gälla som är lindrigast för den tilltalade. Reglerna är tillämpliga för alla tre instanserna, tingsrätter, hovrätter och högsta domstolen (HD).

Omröstningsreglerna brukar anses komplicerade till sin uppbyggnad och ibland svåra att tillämpa. Den kritik som har förekommit beträffande reglerna har emellertid inte så mycket riktats mot att systemet är invecklat som mot att reglerna kan leda till att vad som enligt gängse värderingar måste bedömas vara en lindrigare mening inte blir utslagsgivande vid lika röstetal.

Det är dock inte bara omröstningsreglerna som medverkar till sådana resultat. En grundläggande brist kan i stället sägas vara att det i brottsbalken (BrB) hittills inte funnits någon annan uttrycklig bestämmelse som graderar påföljderna inbördes i fråga om svårhet än regeln i 1 kap. 4 § BrB om att fängelse är att anse som en svårare påföljd än böter.

Problemen med att gradera påföljder inbördes framträder också i de regler som finns om högre rätts möjligheter att ändra lägre rätts avgörande till den tilltalades nackdel när enbart den tilltalade själv överklagat eller när åklagaren överklagat till hans förmån. Principiellt råder enligt 51 kap. 25 § och 55 kap. 15 § RB ett förbud mot sådana ändringar (förbudet mot reformatio in pejus). Den högre rätten har dock åtminstone formellt ganska stora möjligheter att ändra den lägre rättens avgörande till något som faktiskt sett framstår som mer till den tilltalades nackdel.

Riksdagen har nyligen på förslag av regeringen antagit nya regler om straffmätning och påföljdsval (prop. 1987/88:120, JuU 45, rskr. 404). De nya reglerna, som träder i kraft den 1 januari 1989 och som bygger på ett

förslag från fängelsestraffkommittén, innebär att en ytterligare gradering sker av olika påföljders inbördes svårhetsgrad. Enligt de nya reglerna skall sålunda fängelse vid påföljdsvalet anses som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Villkorlig dom och skyddstillsyn skall vara inbördes jämställda i svårhetshänseende och anses som svårare påföljder än böter. Vidare företas också bl. a. en justering av förbudet mot reformatio in pejus med hänsyn till möjligheten för domstolen att utvisa den tilltalade ur riket.

I det betänkande från fängelsestraffkommittén, som den nya lagstiftningen bygger på, fanns även förslag som syftade till att anpassa RB:s regler om omröstning i brottmål och om reformatio in pejus till det föreslagna nya påföljdssystemet. Några förslag i dessa delar upptogs emellertid inte i propositionen om påföljdsval och straffmätning. Med hänvisning till den kritik som vid remissbehandlingen riktats mot kommitténs förslag rörande dessa frågor anförde regeringen i stället åt en särskild utredare (1986:G)¹ att, inom ramen för ett uppdrag att utreda vissa andra processrättsliga frågor, undersöka hur dessa regler bör utformas. Uppdraget redovisades i delbetänkandet (Ds Ju 1987:19) Omröstning i brottmål m. m. som överlämnades i november 1987. Betänkandet har remissbehandlats.

Jag avser nu att ta upp de frågor som den särskilde utredaren har behandlat i delbetänkandet. Till protokollet i detta ärende bör fogas dels utredarens lagförslag som *bilaga 1* och dels en förteckning över remissinstanserna som *bilaga 2*. En sammanställning av remissyttrandena har gjorts inom justitiedepartementet och finns tillgänglig i lagstiftningsärendet (dnr 87-3781).

Regeringen beslöt den 2 juni 1988 att inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättegångsbalken. Förslaget, som hade upprättats inom justitiedepartementet på grundval av det nyssnämnda delbetänkandet och remissyttrandena, är likalydande med det som nu läggs fram. Lagrådet godtog förslaget men lämnade vissa synpunkter som jag återkommer till i samband med att jag behandlar sakfrågan. Lagrådets yttrande, som avgavs den 14 juni 1988, bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

2 Nuvarande ordning

2.1 Omröstning i brottmål

I de allmänna domstolarna (tingsrätter, hovrätter och HD) deltar i allmänhet flera ledamöter vid avgöranden av brottmål. Innan rätten beslutar dom eller slutligt beslut skall i sådana fall överläggning hållas (30 kap. 7 resp. 10 § RB). Om det vid en sådan överläggning framförs skiljaktiga meningar, skall omröstning ske. Regler om omröstning i brottmål finns, som tidigare nämnts, i 29 kap. RB.

Den i RB underförstådda huvudregeln för omröstning i brottmål är att

¹ Hovrättsassessorn Peter Fitger.

det skall ske en enda, samlad omröstning i målet. Denna omröstning innefattar därför såväl skuldfrågor som påföljdsfrågor. I viss utsträckning får dock frågor ställas upp till särskild omröstning. Detta regleras i huvudsak i 29 kap. 2 § RB. En typ av frågor som alltid kan ställas upp till särskild omröstning är rättegångsfrågor.

När oenighet råder i mål om ansvar för flera brott skall först ske en omröstning i skuldfrågan för varje brott och därefter röstas angående påföljden.

Påföljdsfrågan kan enligt 29 kap. 2 § också i annat fall behöva en särskild omröstning. En sådan måste nämligen hållas om någon ledamot har en skiljaktig mening och därvid förespråkar villkorlig dom, villkorlig dom i förening med böter, skyddstillsyn eller skyddstillsyn i förening med böter eller fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB. Detsamma gäller om någon ledamot anser att påföljd skall efterges eller att den tilltalade skall vara fri från påföljd på grund av att denne begått brottet under inflytande av själslig abnormitet.

Varje mening av nu angivet slag tas upp till omröstning för sig. Man röstar alltså ja eller nej till de olika meningarna och ställer dem aldrig mot varandra. Om de särskilda omröstningarna inte ger majoritet för något av de nämnda alternativen — alltså villkorlig dom, skyddstillsyn osv. — skall en särskild omröstning ske för att bestämma det straff (dvs. böter eller fängelse) som i sådant fall skall utdömas. Om istället majoritet har uppnåtts för annan påföljd än straff kan ytterligare en omröstning behöva hållas för att fullständigt precisera påföljden, t. ex. när den tidigare omröstningen innebär att påföljden skall vara skyddstillsyn jämte böter.

En ledamot skall ta del i en omröstning även om han vid en tidigare omröstning röstat mot den mening som fått majoritet. Han har därvid att godta resultatet av den tidigare omröstningen. Vid omröstning angående ådömande av straff eller beträffande frågan om påföljd skall efterges eller om den tilltalade skall vara fri från påföljd på grund av själslig abnormitet, skall dock den som tidigare röstat för frikännande anses ha biträtt den för den tilltalade lindrigaste meningen och skall alltså inte delta i den senare omröstningen (29 kap. 2 § femte stycket RB).

Reglerna angående bestämmande av omröstningsresultat finns i 29 kap. 3 och 4 §§ RB. Av den förra paragrafen framgår att en mening som fått absolut majoritet eller en mening som fått hälften av rösterna och är den lindrigaste för den tilltalade skall gälla. Vid särskild omröstning huvuvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård gäller dock den mening som fått hälften av rösterna, inklusive ordförandens. Ordföranden har utslagsröst även i andra fall när ingen mening kan anses vara lindrigast.

Enligt 4 § skall, om det vid omröstning framförs fler meningar än två utan att någon av dem skall gälla enligt 3 §, de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är närmast minst förmånliga för honom. Om det behövs fortsätter sammanläggningen efter samma princip till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare gäller den mening som fått flest röster eller,

om det finns meningar som fått lika många röster, den mening som biträttts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

Förekommer det olika uppfattningar angående hur omröstning skall gå till eller angående vilken mening som skall gälla, skall enligt 5 § röstas särskilt om detta. Enligt en hänvisning som görs i 6 § till reglerna för omröstning i tvistemål i 16 kap. RB gäller vid en sådan omröstning bl. a. att ordföranden har utslagsröst.

Av 6 § framgår också att omröstning beträffande skadeståndsanspråk m. m. som handläggs i brottmålet följer bestämmelserna för tvistemål.

Bestämmelserna i 29 kap. RB om omröstning i brottmål kan någon gång också få tillämpning i en tvistemålsrättegång om det i en sådan rättegång är fråga om ansvar för t. ex. rättegångsförseelse, utdömande av vite eller någons hållande i häkte (16 kap. 6 § RB).

Min redogörelse visar att omröstningsreglerna är komplicerade och svåra att beskriva på ett lättillgängligt sätt. Det är emellertid sällan som de behöver tillämpas i praktiken. Den helt övervägande andelen brottmål avgörs i full enighet mellan rättens ledamöter, och de gånger man inte blir ense är det sällan som man behöver tillgripa omröstningsreglerna i hela dess vidd.

2.2 Förbudet mot reformatio in pejus

En regel om förbud för hovrätten att döma till en strängare påföljd än den som den lägre rätten dömt till, när enbart den tilltalade överklagat eller när åklagaren överklagat till hans förmån, tas upp i 51 kap. 25 § första meningen RB.

I de två senare meningarna i 51 kap. 25 § RB anges vissa typer av ändringar som får ske. Sålunda får hovrätten, när tingsrätten dömt till fängelse, förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård eller jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten döma till böter eller jämte skyddstillsyn döma till fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken. Vidare får hovrätten, när tingsrätten meddelat ett förordnande av det slag som nu sagts, döma till annan påföljd. Dessa regler gör förbudet mot reformatio in pejus i praktiken avsevärt mindre verkningsfullt för den tilltalade i vissa fall.

Förbudet mot reformatio in pejus gäller endast brottspåföljden, däremot inte t. ex. bedömningen av själva gärningen. Det är alltså möjligt att bedöma brottet som grövre i högre rätt. Vad som i tingsrätten ansetts som snatteri kan i hovrätten bedömas som stöld, utan att förbudet mot reformatio in pejus överträtts. Om tingsrätten för snatteriet dömt till böter, får hovrätten inte ändra påföljden till fängelse eller utdöma ett strängare bötesstraff (jfr i fråga om utvisning prop. 1987/88: 120).

Reglerna om reformatio in pejus gäller även för HD (55 kap. 15 § RB).

3 Allmän motivering

3.1 Reformbehov m. m.

I de relativt ovanliga fall där det förekommer meningsskiljaktigheter inom rätten om hur ett brottmål skall bedömas kan det någon gång uppstå

svårigheter att bestämma vad som skall gälla som rättens mening. Reglerna angående omröstning är, som framgår av min tidigare redogörelse, relativt komplicerade, och detta beror till stor del på påföljdssystemets differentiering.

När omröstningsreglerna ändrades i samband med tillkomsten av brottsbalken år 1965 uttalade föredragande statsrådet i propositionen att reglerna var förhållandevis komplicerade. Med hänsyn till att de måste täcka vitt skilda omröstningssituationer var någon förenkling av dem dock inte möjlig (NJA II 1964 s. 156). Han påpekade samtidigt att reglerna gjorts till föremål för rättsvetenskapliga analyser och att dessa analyser närmast syntes ge vid handen att en utbyggnad och komplettering av reglerna skulle kunna undanröja viss tvekan om deras rätta tillämpning. Föredraganden ansåg det dock angeläget att reglerna inte erhöll en vidlyftigare och mera svåröverskådlig avfattning än tidigare. Han uttalade vidare att någon tvekan om omröstningsreglernas innebörd inte skulle behöva uppstå annat än i undantagsfall.

Som framhålls av den särskilde utredaren finns det tydliga tecken på att svårigheterna att rätt tillämpa omröstningsreglerna underskattades i samband med brottsbalksreformen. Det torde t. ex. inte sällan förekomma att domstolar – i enlighet med vad som kan förefalla naturligt – bestämmer brottsrubriceringen för en viss gärning, alltså för vilket brott en tilltalad skall dömas, innan särskild omröstning hålls rörande påföljden, och detta trots att frågan om vilket brott domen skall avse formellt sett inte kan fastställas förrän påföljden redan har bestämts och då egentligen bara domskälsvis. Utgången av omröstningen i påföljdsfrågan blir nämligen bestämmande för domsmotiveringen inklusive brottsrubriceringen. Varje ledamot skall alltså i påföljdsfrågan rösta från den utgångspunkten att hans uppfattning i en rubriceringsfråga är riktig (jfr NJA 1968 s. 327 och 1987 s. 414). I rättspraxis finns vidare exempel på att särskild omröstning, som bort hållas därför att den kan påverka omröstningsresultatet, inte kommer till stånd (jfr t. ex. NJA 1967 s. 181).

Någon klar bild av hur vanliga omröstningsfelen är går knappast att få. Härtill bidrar inte minst att många omröstningsfel aldrig torde uppmärksammas. Det kan i detta sammanhang påpekas att omröstningsfel oftast utgör domvilla, även om en dom som tillkommit efter omröstningsfel inte alltid behöver undanröjas (jfr NJA 1974 s. 248 och s. 290).

Det finns också några situationer för vilka det trots uttalanden i doktrinen och en relativt rikhaltig prejudikatbildning inte torde gå att med full säkerhet ange vad som är gällande rätt. Reglerna i 34 kap. 1 § BrB om domstolens skyldighet att vid påföljdsbestämningen beakta tidigare ådömd påföljd har berett stora bekymmer i omröstningssammanhang. Detsamma gäller vissa av de fall där det förekommer anledning att döma någon till flera påföljder för samma brott med stöd av 1 kap. 6 § andra stycket BrB (jfr NJA 1968 s. 327).

De praktiska svårigheterna vid omröstningsreglernas tillämpning är allvarliga nog. Än värre är att de i vissa fall leder till mindre lämpliga slutresultat. Orsaken härtil är i första hand att påföljder som t. ex. fängelse, skyddstillsyn och villkorlig dom formellt sett hittills inte ansetts kunna

jämföras i svårhetshänseende och därför inte kan ställas upp mot varandra i en samlad omröstning.

Omröstningarna angående de många olika typer av påföljder som är tänkbara som alternativ till böter eller fängelse har enligt gällande ordning i huvudsak anordnats så att omröstning sker beträffande en påföljd i taget, dvs. man röstar enligt en s. k. ja- eller nej-metod om "A eller icke-A" och inte om "A eller B". Den ordningen (som för övrigt i princip överensstämmer med den som förekommer i riksdagen) torde vara ofrånkomlig i den mån de olika påföljderna inte kan jämföras med varandra i svårhetshänseende. Den är dock ingalunda alltid problemfri. Bl. a. kan det vara svårt att bestämma i vilken ordning man skall ta upp de olika påföljdsalternativen till omröstning. Detta är mindre tillfredsställande av det skälet att själva omröstningsordningen kan påverka utgången i målet. För att få systemet att fungera måste man också som en utväg i sista hand (om ingen annan påföljd vunnit majoritet) rösta om det straff, dvs. böter eller fängelse, som då skall följa. Detta framstår som egendomligt, särskilt i sådana fall där ingen av ledamöterna anser att den tilltalade skall ha en sådan påföljd.

Innebörden av de nu gällande reglerna kan belysas av ytterligare ett par exempel. Om två av fyra ledamöter röstar för fängelse medan två röstar för villkorlig dom, har ordföranden utslagsröst. Ingen mening anses sålunda lindrigast. Detsamma gäller det fallet att två ledamöter vill utvisa den tilltalade ur riket med stöd av utlänningslagen, medan två ledamöter menar att utvisning inte bör ske. Omröstning angående frågor om utvisning skall ådömas eller ej anses nämligen böra ske enligt samma principer som gäller för t. ex. villkorlig dom, dvs. utvisning anses inte strängare än icke-utvisning (jfr NJA 1974 s. 290).

Som jag redan har varit inne på skall dock problemens omfattning och praktiska betydelse inte överdrivas. Omröstningar är inte särskilt vanliga, och i de flesta fall där det sker omröstning förekommer endast två olika meningar. Består rätten av ett udda antal ledamöter som oftast i hovrätten och HD finns det därför i allmänhet en röstövertikt för endera meningen. Risken för att så inte blir fallet är större vid tingsrätterna som ju vid avgörande av brottmål i allmänhet består av en lagfaren domare och tre eller fem nämndemän. I de relativt ovanliga fall där det förekommer fler än två meningar kan dock problemet med vad som är en lindrigare mening lätt ställas på sin spets även när antalet ledamöter är udda.

Att de nuvarande omröstningsreglerna i vissa fall får konsekvenser som för en lekman kan te sig svårförståeliga uppmärksammades av dåvarande chefen för justitiedepartementet vid de senaste ändringarna av reglerna (prop. 1982/83:126 s. 24). Han hänvisade därvid till fängelsestraffkommitténs arbete och uttalade att man under tiden fram till dess att en reform på grundval av denna kommittés arbete kunde genomföras fick acceptera att omröstningsreglerna kunde ge de resultat som tidigare redovisats. Problemet har också vid flera tillfällen uppmärksammats i riksdagen (jfr JuU 1977/78:6, 1981/82:40 och 1987/88:45).

Fängelsestraffkommittén föreslog i betänkandet (SOU 1986:13-15) Påföljd för brott bl. a. att vid val av påföljd fängelse skulle anses utgöra en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn. Samtidigt framgick av

förslaget att de sistnämnda påföljderna skulle anses svårare än böter. Kommitténs förslag har i dessa delar i princip följts i den tidigare nämnda propositionen om straffmätning och påföljdsväl m. m. (prop. 1987/88:120) som nyligen antagits av riksdagen. Som jag nyss nämnde togs frågan om ändringar i omröstningsreglerna inte upp i den propositionen utan hänsköts till en särskild utredare.

I likhet med utredaren kan jag konstatera att, när man nu inför nya principer för påföljdsväl och för förhållandet mellan olika påföljder, dessa måste tillåtas slå igenom också beträffande omröstningar i brottmål. Den omständigheten att man ändrar reglerna i BrB om förhållandet mellan olika påföljders svårhet räcker emellertid inte för att åstadkomma ett tillräckligt genomslag för de nya principerna. För att den faktiskt lindrigaste mening- en alltid skall bli gällande vid lika röstetal krävs också att man överger den nuvarande metoden med ja-eller-nej-omröstningar och i stället tillåter en sådan samlad omröstning rörande frågor om påföljd som ger utrymme för att väga de olika uppfattningarna inklusive graden av svårhet mot varandra. I fängelsestraffkommitténs tidigare nämnda förslag till ändringar i omröstningsreglerna behölls det nuvarande systemet med ja- eller-nej-omröstningar.

Det jag nu har sagt innebär att en eventuell reform kräver djupare ingrepp i omröstningssystemet än den som fängelsestraffkommittén förespråkade. Bl. a. måste man, för att principen om att den för den tilltalade lindrigaste meningen skall bli gällande vid lika röstetal, diskutera en mer flexibel ordning för att bestämma vilken påföljd som skall anses minst ingripande i de fall där ingen av de aktuella påföljderna formellt sett kan anses lindrigare. Jag återkommer strax till detta.

Motsvarande problem som i fråga om omröstningsreglerna finns delvis också beträffande det nu gällande förbudet enligt 51 kap. 25 § RB mot reformatio in pejus, dvs. förbudet för högre rätt att på talan av den tilltalade själv ändra en dom till dennes nackdel. Det nuvarande förbudet är inte tillräckligt effektivt, eftersom påföljder som t. ex. fängelse, skyddstillsyn och villkorlig dom som jag nyss nämnt för närvarande formellt inte anses kunna jämföras med varandra. Det har därför kunnat inträffa att högre rätt efter överklagande av endast den tilltalade ändrat påföljden t. ex. från skyddstillsyn till fängelse. HD har visserligen i två relativt nya rättsfall anført att man vid tillämpningen av reglerna om undantag från förbudet måste uppmärksamma den rättspolitiska motiveringen för reglerna (NJA 1984 s. 452 och 918). Enligt vad HD har uttalat bör bestämmelserna inte utnyttjas i syfte att på den tilltalades klagan åstadkomma en kraftigare reaktion mot brottsligheten än den lägre rättens påföljdsbestämning innebär. De bör, enligt vad HD vidare framhållit, också i övrigt tillämpas med försiktighet, så att man i möjligaste mån undviker att resultatet av en tilltalads överklaganden kommer att framstå som en påfallande försämring för honom.

De formellt sett vittgående möjligheterna till reformatio in pejus kommer visserligen att minska, när man nu i enlighet med förslagen i propositionen om straffmätning och påföljdsväl inför en regel om att villkorlig dom och skyddstillsyn är lindrigare påföljder än fängelse. Det framstår emellertid

som angeläget från rättssäkerhetssynpunkt att gå ytterligare ett steg och efter mönster från omröstningsreglerna tillskapa en ordning där man bl. a. ger utrymme för att ta hänsyn till om den påföljd som det gäller i det enskilda fallet – utan att vara formellt sett svårare än den som tingsrätten dömt till – framstår som mer ingripande för den tilltalade. Jag återkommer strax till detta (avsnitt 3.3).

Prop. 1988/89:2

3.2 Nya regler om omröstning i brottmål

Mitt förslag: Den nu underförstådda huvudregeln att det skall ske en enda samlad omröstning rörande hela ansvarsfrågan tas in i lag.

Möjligheterna till särskilda omröstningar rörande delar av ansvarsfrågan ökas. Om det kan påverka utgången i målet, skall först en särskild omröstning kunna ske rörande gärningen och bedömningen av denna, och därefter en samlad omröstning rörande påföljdsfrågan äga rum. Omröstningen rörande påföljd skall vid behov föregås av omröstning om åtgärder som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för påföljdsfrågan, t. ex. fråga om utvisning. Efter huvudomröstningen i påföljdsfrågan skall särskild omröstning kunna hållas i övriga frågor som rör ansvar för brottet, t. ex. rörande dagsbotens belopp vid bötesstraff och behovet av föreskrifter vid skyddstillsyn, avräkning av häktningstid samt förverkande.

Förslaget om en samlad omröstning i påföljdsdelen medför att det i viss utsträckning får överlämnas till domstolen att själv avgöra vilken mening som i det enskilda fallet skall anses vara den lindrigaste eller minst ingripande vid omröstningen.

Utredarens förslag överensstämmer i allt väsentligt med mitt förslag.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. Ett par remissinstanser, däribland justitiekanslern, anser att det kan innebära risker från rättssäkerhetssynpunkt att överlämna till domstolarna att i tveksamma fall själva avgöra vad som skall anses vara den lindrigaste meningen i omröstningssammanhang. Från något håll förordas regler i rättegångsbalken om olika påföljders och påföljds-kombinationers svårhet. Några remissinstanser har efterlyst utförligare motiv för de nya reglerna medan ett par andra har förespråkat ytterligare utredning avseende konsekvenserna av de föreslagna ändringarna.

Skälen för mitt förslag: Som jag nämnt inledningsvis är huvudregeln vid omröstning i brottmål enligt gällande rätt att, om rättens ledamöter har olika meningar om hur rätten bör döma, *en enda omröstning* skall äga rum. Denna omröstning innefattar såväl skuldfrågor som påföljdsfrågor, med rättegångsbalkens terminologi frågor som avser ansvar. Så länge oenigheten mellan ledamöterna inskränker sig till en enda fråga, vilket är det vanliga i dessa fall, behöver självklart några särskilda omröstningar rörande olika delfrågor inte företas. Principen om en enda omröstning bör gälla

även i fortsättningen men bör, som utredaren föreslagit, av pedagogiska skäl uttryckas bättre i lagtexten.

När det sedan gäller frågan hur man bör reglera möjligheten till *särskild omröstning* bör en strävan vara att göra reglerna mindre komplicerade än de nuvarande utan att därför eftersätta kravet på att utgången så långt möjligt avspeglar majoritetens uppfattning. En annan viktig princip bör – liksom nu – vara att vid lika röstetal den för den tilltalade lindrigaste meningen skall gälla. Jag kommer mot denna bakgrund att i det följande gå in på vad som skall krävas för att särskild omröstning skall ske och vilka frågor som skall kunna bli föremål för särskild omröstning.

Som framhålls i betänkandet bör huvudprincipen vara att särskild omröstning skall ske, om en sådan *kan påverka utgången i målet*. Detta innebär ingen ändring av vad som gäller idag men förhållandet bör, som föreslås i betänkandet, mera direkt framgå av lagtexten.

Vad till en början gäller *skuldfrågan* är det av hänsyn till den tilltalade viktigt att man inte heller i fortsättningen tillåter särskilda omröstningar beträffande skilda moment i denna. Om sålunda en av tre ledamöter i rätten anser att det inte är styrkt att den tilltalade har begått gärningen, en annan av ledamöterna anser att den är styrkt men inte straffbar och endast den tredje ledamoten anser att den tilltalade skall fällas till ansvar, bör denne liksom nu frikännas. Om i stället särskilda omröstningar skulle komma till stånd rörande dels bevisfrågan, dels straffbarhetsfrågan skulle den tilltalade kunna bli fälld till ansvar, något som för den berörda situationen framstår som oacceptabelt. Reglerna bör därför också i fortsättningen vara utformade så att man har garantier för att skuldfrågan inte i onödan splittras upp i olika moment vid omröstningen.

Idag sker särskild omröstning i skuldfrågan enbart om det gäller flera brott och då utan att domstolen beslutar hur de olika gärningarna skall rubriceras. Om man – i enlighet med vad som kan förefalla naturligt – bestämmer vad en tilltalad skall dömas *för* innan man bestämmer vad han skall dömas *till*, står man inför nya problem när det gäller att avgöra vad som skall anses vara en lindrigare mening i det förra hänseendet. Dessa problem visar sig med nu gällande regler inte förrän efter det att påföljden bestämts och har då avsevärt mindre betydelse. De svårigheter man möter, om man vill tillåta en särskild omröstning, torde emellertid inte vara större än att de kan bemästras i rättstillämpningen. Genom att föreskriva att särskild omröstning skall hållas rörande skuldfrågan eller, modernare uttryckt, *gärningen och bedömningen av denna* kan man uppnå förenklingar såvitt gäller omröstningen i t.ex. påföljdsfrågan. Jag delar därför den uppfattning som kommit till uttryck i betänkandet att vid meningsskiljaktigheter inom rätten särskild omröstning vid behov alltid – även när det är fråga om ansvar för en enda gärning – skall ske rörande frågan om den tilltalade kan fällas till ansvar för gärningen och även hur denna i sådant fall skall bedömas. Liksom enligt gällande regler skall – med hänsyn till den tidigare nämnda principen att inte dela upp omröstningen i skuldfrågan i olika moment – särskild omröstning i rubriceringsfrågan inte ske.

Sedan skuldfrågan avgjorts skall man i allmänhet kunna gå direkt till en omröstning i *påföljdsfrågan*. För att i möjligaste mån upprätthålla princi-

perna att utgången av omröstningen skall avspegla majoritetens uppfattning och att den mening som är lindrigast för den tilltalade skall gälla vid lika röstetal, bör man som den särskilde utredaren föreslår i princip ha en enda samlad omröstning där alla meningar till skillnad mot vad som är möjligt idag ställs mot varandra. Som jag strax återkommer till får man därvid i viss utsträckning ge domstolen utrymme att själv bestämma hur de aktuella påföljderna skall graderas i svårhetshänseende om detta inte framgår av lag. Det finns emellertid situationer där man inte kan tillämpa dessa principer. Problemet ligger i att en samlad omröstning angående påföljd inte kan tillåtas omfatta andra alternativ än sådana som åtminstone hjälpligt kan vägas mot varandra. I fråga om överlämnande till särskild vård är vård- och behandlingsaspekten den primära. En sådan påföljd kan därför inte jämföras med andra påföljder och passar inte in i en samlad omröstning i påföljdsfrågan. Om någon ledamot förespråkar ett sådant överlämnande, måste den frågan därför först tas upp till särskild omröstning. Därvid står praktiskt sett knappast någon annan möjlighet till buds än att man behåller det nuvarande systemet med en särskild ja-eller-nej-omröstning och att man därvid, med tanke på att en annan påföljd är alternativet, inte änsar någon mening som lindrigare eller mindre ingripande. Ordföranden bör alltså i denna situation få utslagsröst vid lika röstetal.

Till ansvarsfrågan hör även t. ex. en fråga om utvisning. Enligt 40 § utlänningslagen (1980:376) skall utvisning inverka vid bestämmande av påföljd. Om utvisning aktualiseras, är det alltså följdriktigt att även den frågan tas upp till särskild omröstning före påföljdsfrågan. Det finns skäl som talar för att här välja en delvis annan lösning än vid omröstning om överlämnande till särskild vård. Omröstningen angående utvisning bör visserligen liksom nu ske enligt ja-eller-nej-metoden, men det saknas anledning att behålla den nu gällande slutsatsen att utvisning skall kunna ske vid lika röstetal. Enligt den lagstiftning som beslutats på grundval av den tidigare nämnda propositionen om straffmätning och påföljdsval inordnas nämligen utvisningsinstitutet i systemet med förbud mot reformatio in pejus (prop. 1987/88: 120 s. 70). Utvisning anses alltså i det sammanhanget som svårare än icke-utvisning även med beaktande av den förkortning av ett fängelsestraff som en utvisning skulle kunna leda till. Detsamma bör gälla i omröstningssammanhang där ju dessutom utvisningsfrågan, som framgått av det jag nyss sade, bör ställas upp till särskild omröstning före påföljdsfrågan och utan beaktande av det förväntade resultatet i den delen. Även t. ex. förverkandefrågor torde någon gång få behandlas på samma sätt som frågor om utvisning, nämligen om det står klart att förverkandefrågan skall inverka på påföljdsbestämningen. Jag återkommer till det i specialmotiveringen.

Om man bortser från överlämnande till särskild vård, passar de flesta andra frågor om påföljd in i en samlad påföljdsomröstning. Antalet tänkbara påföljdsalternativ är emellertid stort, bl. a. beroende på att olika typer av påföljder kan förenas med varandra på varierande sätt. Jag har i och för sig förståelse för de önskemål som uttryckts vid remissbehandlingen om lagregler som närmare anger olika påföljders och påföljdscombinationers inbördes svårhet i omröstningssammanhang. En heltäckande sådan regle-

ring skulle emellertid med all säkerhet visa sig svår, för att inte säga omöjlig, att genomföra i praktiken. Man får i stället, som den särskilde utredaren här föreslagit, acceptera en lagteknisk lösning som dels slår fast den grundläggande principen att den påföljd som är lindrigast eller minst ingripande för den tilltalade skall gälla vid lika röstetal och som dels överlåter åt domstolen att i det enskilda fallet vid tveksamhet själv bestämma vilken påföljd som skall anses lindrigast. En sådan lösning ger enligt min mening också bäst garantier för att den faktiskt sett lindrigaste meningen blir gällande vid lika röstetal. Det torde i praktiken i de allra flesta fall vara ganska lätt att fastställa vilken mening som skall anses lindrigast. Jag skall i det följande ta upp några exempel.

Till att börja med bör givetvis en mening som innebär enbart villkorlig dom vinna över en mening som innebär sådan påföljd jämte böter. I det avsevärt mer svårbedömda fallet att skyddstillsyn jämte fängelse ställs mot fängelse bör — med beaktande av nu gällande regler om villkorlig frigivning i 26 kap. 6 § BrB — det förra alternativet vinna om fängelsestraffet enligt det senare alternativet är mer än dubbelt så långt. Ett fängelsestraff skall nämligen enligt de fr. o. m. den 1 januari 1989 gällande reglerna i brottsbalken (prop. 1987/88:120) oavsett sin längd anses vara svårare än skyddstillsyn. Samtidigt skall den som fått ett fristående fängelsestraff, men inte den som fått straffet sig ådömt jämte skyddstillsyn, i allmänhet friges villkorligt sedan halva tiden, dock minst två månader, avtjänats. Någon remissinstans har ansett det felaktigt att beakta reglerna om villkorlig frigivning vid en sådan jämförelse. Jag medger att detta kan ifrågasättas ur teoretisk synpunkt. Det normala är dock att villkorlig frigivning efter halva strafftiden kommer till stånd. För att uppnå omröstningsresultat som så långt möjligt leder till den lindrigaste utgången, dvs. det i praktiken kortaste straffet, anser jag därför i likhet med den särskilde utredaren att reglerna om villkorlig frigivning bör beaktas i dessa situationer.

Såvitt gäller förhållandet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn skulle man även inom ramen för ett system med en samlad omröstning angående påföljden kunna ha den ordningen att sådana påföljder är jämställda. Den omständigheten att det enligt den nyligen beslutade lagstiftningen om straffmätning och påföljdsval (prop. 1987/88:120) inte skall gälla någon skillnad mellan skyddstillsyn och villkorlig dom i svårhetshänseende i brottsbalken behöver emellertid i och för sig inte betyda att de skall likställas också i omröstningssammanhang. Jag delar den särskilde utredarens uppfattning att det är rimligt att i det sammanhanget vid lika röstetal anse en mening som går ut på enbart villkorlig dom mindre ingripande än en mening som innebär enbart skyddstillsyn (jfr prop. 1987/88:120 s. 46). Men med tanke på att de båda påföljderna i det enskilda fallet kan utformas på så olika sätt skulle en huvudregel med den innebörden kunna bli alltför stel. Det bör t.ex. finnas utrymme för att anse en mening som innebär enbart skyddstillsyn som lindrigare än en mening som innebär villkorlig dom i förening med ett bötesstraff, beroende framför allt på antalet dagsböter. Lagtexten bör alltså utformas så att domstolarna — inom den angivna ramen — kan göra de avvägningar som behövs med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet.

Frågor som närmast har karaktären av *verkställighetsföreskrifter* bör inte tas upp förrän efter den allmänna påföljdsomröstningen. Vad jag närmast avser är t. ex. föreskrifter vid skyddstillsyn och villkorlig dom; omedelbar verkställighet av straff, avräkning av häktningstid och storleken av dagsböter. Att nu nämnda frågor tas upp sist är viktigt inte minst därför att i princip samtliga ledamöter bör få tillfälle att ta del i rättens beslutsfattande i sådana delar.

Närmast som en konsekvens av att det nuvarande systemet med ja-eller-nej-omröstningar i princip överges bör vissa ändringar göras i reglerna om bestämmande av omröstningsresultatet i 29 kap. 3 och 4 §§ RB. Jag återkommer till dessa regler i specialmotiveringen.

Det bör anmärkas att det i vissa andra författningar än RB förekommer hänvisningar till reglerna angående omröstning i brottmål, set. ex. 15 kap. 7 § lagen (1975:600) om offentlig anställning och 26 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar. De nu föreslagna ändringarna torde inte ha någon betydelse för möjligheterna att tillämpa brottnålsreglerna på de situationer det kan vara fråga om. För förvaltningsdomstolarnas del pågår f.ö. överväganden inom justitiedepartementet rörande omröstningsreglerna (jfr JuU 1984/85:15).

3.3 Nya regler om reformatio in pejus

Mitt förslag: Den ordning för att bestämma olika påföljders inbördes svårhetsgrad som införs i fråga om omröstning skall i princip gälla även vid tillämpningen av förbudet för högre rätt att efter överklagande av den tilltalade ändra den lägre rättens dom till hans nackdel, det s. k. förbudet mot reformatio in pejus. Det överlämnas alltså till domstolen att avgöra vilket av olika påföljdsalternativ som är det svåraste eller mest ingripande för den tilltalade, om detta inte följer direkt av brottsbalkens regler.

Utredarens förslag: Överensstämmer i allt väsentligt med mitt förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker förslaget eller lämnar det utan erinran. De instanser som anser att det bör införas en mer detaljerad gradering av olika påföljders svårhet i omröstningssammanhang framför samma synpunkt i fråga om förbudet mot reformatio in pejus.

Skälen för mitt förslag: I likhet med utredaren anser jag att förbudet mot reformatio in pejus skall behållas. Ett avskaffande av förbudet skulle nämligen innebära ett förtäckt hot mot dem som funderar på att överklaga den lägre rättens dom, och man skulle riskera att avskära inte bara mindre väl grundade överklaganden, utan även en hel del befogade sådana. Redan med den gradering av påföljderna som skall gälla enligt de nyligen antagna reglerna för påföljdsval och straffmätning kommer, som jag tidigare betonat, en avsevärd förbättring att ske i fråga om förbudets faktiska räckvidd. I likhet med utredaren anser jag dock att man bör ta ytterligare steg för att göra förbudet så effektivt och heltäckande som möjligt.

När det gäller metoderna för en sådan reform är det, som jag tidigare framhållit, naturligt att söka få reglerna om reformatio in pejus i samklang med reglerna angående bestämmande av omröstningsresultat. Av samma skäl som anförts beträffande omröstningsreglerna bör man sålunda inte i lag ange förhållandet mellan samtliga tänkbara påföljders svårhet utan i viss utsträckning överlåta åt rätten att bedöma vilken av två påföljder som är svårast eller mest ingripande. I fråga om reformatio in pejus står visserligen ytterligare en metod till buds, nämligen att låta den tilltalade bestämma i vad mån hans fullföljdsyrkande innefattar ett medgivande till ändring av den lägre rättens dom. Denna metod torde emellertid vara förenad med sådana praktiska tillämpningssvårigheter, framför allt i sådana fall där den tilltalade inte har försvarare, att man hellre bör välja samma metod som beträffande omröstning. En högre rätt bör alltså inte på talan av den tilltalade eller av åklagaren till dennes förmån kunna ändra den lägre rättens dom till vad som måste uppfattas som en svårare eller mera ingripande påföljd.

Som jag tidigare har nämnt skall enligt de nya reglerna för straffmätning och påföljdsval utvisningsinstitutet omfattas av förbudet mot reformatio in pejus (prop. 1987/88: 120 s. 70 f.). Denna förändring av reglerna bör stå kvar vid sidan av den nu föreslagna reformen.

4 Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft samtidigt som de nya reglerna om straffmätning och påföljdsval, alltså den 1 januari 1989. Några särskilda övergångsbestämmelser torde inte behövas.

5 Upprättat lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anförat har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslaget har granskats av lagrådet.

6 Specialmotivering

29 kap. 2 § RB

Paragrafen innehåller regler för i vilka fall särskild omröstning skall äga rum.

Första stycket, av vilket framgår att det skall röstas särskilt om rättegångsfrågor, överensstämmer med den tidigare lydelsen.

Andra och tredje styckena innehåller regler angående omröstning rörande frågor som avser ansvar. Enligt RB:s terminologi innefattas i detta uttryck såväl skuld- som påföljdsfrågor.

Huvudregeln i *andra stycket* är att det skall ske en enda samlad omröst-

ning rörande hela ansvarsfrågan. Om det kan påverka utgången i målet skall dock särskilda omröstningar ske. Härför krävs givetvis först och främst att det vid en överläggning skall ha framförts olika meningar rörande en fråga som kan föranleda omröstning. Även vid meningsskiljaktighet kan särskilda omröstningar dock i allmänhet undvikas.

Ett ställningstagande till i vad mån särskilda omröstningar behövs förutsätter att man ställer de vid överläggningen framförda meningarna mot reglerna i 2 § om tillåtet omröstningstema men också mot reglerna i 3 § och 4 § om beräkning av omröstningsresultatet. Att särskilda omröstningar kan ge ett annat slutresultat än en samlad är nästan alltid en följd av att en överröstad ledamot i de flesta fall skall delta i en senare omröstning och därvid godta majoritetens uppfattning i den tidigare (jfr förslaget beträffande 4 §). Det som nu har sagts innebär inte någon principiell nyhet.

De frågor som kan göras till föremål för särskild omröstning anges i andra stycket i fyra punkter.

Första punkten upptar frågor om den tilltalade begått den av åklagaren angivna gärningen och hur denna i sådant fall skall bedömas. Omröstningen enligt denna punkt innefattar liksom nuvarande omröstningar om skuldfrågan en mängd delfrågor. En omröstning kan sålunda kräva att en ledamot tar ställning till spörsmål t. ex. om

1. vilken gärning som den tilltalade har begått,
2. tid och plats för gärningen,
3. de yttre omständigheterna kring gärningen,
4. effekterna av gärningen,
5. gärningens straffbarhet,
6. gärningens rubricering,
7. tillämpligt lagrum beträffande gärningen.

Den omröstning som skall äga rum enligt första punkten avser inte endast själva gärningen och dess rubricering. Liksom i dag bör i "skuldfrågan" innefattas vissa omständigheter som kan föranleda nedsättning eller uteslutning av påföljd och som måste beaktas före påföljdsbedömningen. En omröstning enligt första punkten kan alltså innefatta att en ledamot får bedöma även frågor om t. ex.

1. nödvärn och annan nödhandling (jfr 24 kap. BrB),
2. uteslutning av påföljd på grund av att den tilltalade inte var straffmyndig när gärningen företogs (jfr 33 kap. 1 § BrB; enligt förslaget i prop. 1987/88:120 1 kap. 6 § BrB),
3. bortfall av påföljd på grund av preskription (jfr bl. a. 35 kap. BrB).

Avser åtalet flera gärningar kan det ibland behövas flera särskilda omröstningar enligt den första punkten. Om i stället ledamöterna är ense om att den tilltalade skall frikännas men har olika uppfattningar om skälen härför, skall, som senare kommer att närmare utvecklas, någon särskild omröstning inte ske. Särskild omröstning skall inte heller ske i rubriceringsfrågan.

Andra punkten gäller frågor om åtgärder som inte avser påföljd för gärningen men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljden. I undantagsfall följer direkt av lag att den olägenhet som en tilltalad får av en viss åtgärd skall beaktas vid bestämmandet av påföljd. Ett sådant

fall gäller utvisning, se 40 § utlänningslagen (1980:376). Omröstning i fråga om utvisning och längden av ett förbud att återvända till riket bör därför ske före påföljdsomröstningen.

För andra fall följer av allmänna rättsprinciper att en viss åtgärd gentemot den tilltalade bör beaktas vid påföljdens bestämmande, jfr i fråga om förverkande av fordon som använts vid brott enligt lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott prop. 1984/85:21 s. 52 och prop. 1986/87:81 s. 12. Särskild omröstning bör självfallet inte komma till stånd rörande effekterna av en åtgärd som den tilltalade själv har vidtagit, t. ex. huruvida han frivilligt sökt förebygga verkningarna av brottet. I tveksamma fall bör röstas särskilt enligt 29 kap. 5 § RB i fråga om omröstningsordningen beträffande en åtgärd av det nu berörda slaget.

Tredje punkten innebär att en samlad omröstning skall ske rörande påföljdsvalet och de flesta andra påföljdsfrågor som blir aktuella i målet. Vissa påföljdsfrågor skall dock inte tas upp förrän vid en senare omröstning enligt fjärde punkten. Det gäller frågor om storleken av dagsbot, om föreskrifter eller varning, om övervakning, om förlängning av provotid eller om verkställighet av påföljd. Vid en sådan omröstning som sker enligt den tredje punkten kan en ledamot alltid rösta för t. ex.

1. att påföljd utesluts eller efterges enligt reglerna i brottsbalken,
2. att för gärningen utdöms viss tids fängelse, visst antal dagsböter, penningböter av viss storlek, villkorlig dom, villkorlig dom jämte visst antal dagsböter, skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte visst antal dagsböter eller skyddstillsyn jämte viss tids fängelse; se även t. ex. lagen (1986:644) om disciplinförseelser av krigsmän m. m. i fråga om disciplinpåföljd.

Om någon ledamot anser att rätten bör besluta om överlämnande till särskild vård gäller dock de särskilda reglerna i tredje stycket.

Att en ledamot i påföljdsdelen röstar utifrån den utgångspunkten att flera straff för samma brott skall ådömas saknar betydelse vid omröstningen. Det saknar också betydelse att en ledamot vid sin röstning angående påföljd tar hänsyn till sådana omständigheter som enligt brottsbalken skall anses förmildrande vid påföljdsbestämningen (jfr 29 kap. 3 § BrB i dess lydelse enligt prop. 1987/88:120).

Har den tilltalade tidigare dömts för annan brottslighet kan vid omröstning enligt tredje punkten tillkomma att en ledamot med stöd av reglerna i 34 kap. BrB röstar för t. ex.

1. att enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB en tidigare ådömd påföljd skall avse även det nya brottet (eventuellt i förening med böter eller fängelse enligt 34 kap. 5 eller 6 § BrB),

2. att enligt 34 kap. 1 § första stycket 2 BrB en särskild påföljd utdöms för det nya brottet,

3. att enligt 34 kap. 1 § första stycket 3 BrB en tidigare ådömd påföljd undanröjs och att för den sammanlagda brottsligheten utdöms en påföljd av annan art.

Om den tilltalade har frigivits villkorligt från ett fängelsestraff, kan en ledamot vid omröstning enligt tredje punkten även rösta för att den villkorligt medgivna friheten förverkas (se 34 kap. 4 § första stycket BrB). Frågor om andra åtgärder med anledning av en tidigare ådömd påföljd tas upp i samband med omröstning enligt fjärde punkten.

Fjärde punkten innefattar en rad typer av återstående frågor som avser ansvar. Flera olika omröstningar kan därvid följa efter varandra och angå t. ex.

1. storleken av dagsbot.
2. behandlingsplan vid skyddstillsyn enligt 28 kap. 6 a § BrB i dess lydelse enligt prop. 1987/88:120.
3. föreskrifter eller varning; eventuellt med tillämpning av 34 kap. 4, 5 eller 6 § BrB.
4. förlängning av provotid enligt 34 kap. 4 eller 6 § BrB.
5. övervakning (se bl. a. 28 kap. 5 § fjärde stycket BrB).
6. avräkning av häktningstid m. m. enligt 33 kap. BrB.
7. omedelbar verkställighet av fängelse enligt 28 kap. 3 § tredje stycket BrB.
8. förverkande, se bl. a. 36 kap. BrB och 6 § narkotikastrafflagen (1968:64).
9. företagsbot enligt 36 kap. 7 § BrB.
10. annan särskild rättsverkan av brottet.
11. näringsförbud enligt lagen (1986:436) om näringsförbud.

Enligt *tredje stycket* skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt i fråga om överlämnande till särskild vård, om det finns olika meningar huruvida rätten bör besluta om sådan vård. Ett överlämnande till särskild vård kan nämligen inte graderas i fråga om svårhet i förhållande till annan påföljd (jfr 29 kap. 3 § tredje stycket i förslaget) och omröstningen måste därför liksom enligt nu gällande ordning ske enligt ja- eller nej-metoden. Ett eventuellt bötesstraff vid sidan av överlämnande till vård inom socialtjänsten (se 31 kap. 1 § andra stycket BrB) bör lämnas utanför omröstningen (se i stället andra stycket 3 i förslaget).

Vid en särskild omröstning enligt förevarande paragraf skall varje ledamot ange sina skäl (se 29 kap. 1 § tredje stycket RB). Den situationen kan tänkas att de ledamöter, som vid en viss omröstning kommer i majoritet, har olika skäl för sin mening. Någon egentlig omröstning om vilka skäl som i sådant fall skall styra utformningen av rättens avgörande på denna punkt bör inte kunna ske (frågan bör anses vara redan avgjord). I stället bör de ledamöter vilkas uppfattning skall gälla ha att utforma domskälen med beaktande av reglerna om bestämmande av omröstningens resultat i 3 §. I sista hand bör den främste av de ledamöter som röstat för den ifrågavarande meningen ha utslagsröst (jfr det tillägg till HD:s dom som ett justitieråd med instämmande av domstolens övriga ledamöter gjorde i rättsfallet NJA 1968 s. 327).

Paragrafen skall tillämpas inte bara beträffande åtalade gärningar och rättegångsförseelser utan också i en del andra fall, t. ex. när talan förs enligt 34 kap. 10 § eller 38 kap. 2 § BrB angående förändring av påföljd. Därvid torde frågan huruvida ett i tidigare mål meddelat förordnande skall undanröjas böra föranleda en särskild omröstning. Detta torde inte innebära någon skillnad gentemot vad som gäller nu.

I paragrafen, vars första och andra stycken motsvarar nuvarande 3 och 4 §§, behandlas frågor om hur resultatet av en omröstning skall bestämmas.

Huvudregeln i *första stycket* är att en mening som fått absolut majoritet, dvs. mer än hälften av rösterna, skall gälla. I övrigt framgår av första stycket hur bedömningen skall göras i de situationer där någon mening samlar hälften av rösterna (och detta oavsett om det vid omröstningen har framförts fler än två meningar). Regleringen innebär att en mening som fått hälften av rösterna skall gälla om den är lindrigare eller mindre ingripande för den tilltalade eller om den – i det fallet att ingen av meningarna kan anses vara lindrigare eller mindre ingripande – biträds av ordföranden. Bestämmelser av samma innebörd finns i nuvarande 3 §.

I *andra stycket*, som motsvarar nuvarande 4 §, behandlas återstående fall. Det gäller uteslutande situationer där fler än två meningar framförts i en och samma omröstning. Innebörden av regleringen är att man i första hand genom sammanläggning av olika röster som kan vägas mot varandra söker få fram en majoritet enligt paragrafens första stycke. I den mån detta inte går gäller den mening som har samlat flest röster. Om flera meningar har fått lika många röster gäller den mening som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar. Vid sammanläggningen läggs den mening som är mest ogynnsam för den tilltalade samman med den närmast minst förmånliga. Bland de sammanlagda rösterna är det den som är lindrigast eller minst ingripande som bestämmer utgången. Detta innebär i sak ingen ändring mot vad som gäller i dag.

I en del omröstningssituationer kan det vara tveksamt huruvida det över huvud taget finns någon mening som är lindrigast eller minst ingripande. I den hittillsvarande rättstillämpningen är en bedömning härav inte alltid begränsad till den fråga som omröstningen gäller, och det finns på denna punkt ett klart uttalat samband med att omröstningar sker enligt ja-eller-nej-metoden (se framför allt rättsfallen NJA 1969 s. 354 och 1974 s. 290).

Det nya omröstningssystem där de olika påföljdsalternativen skall vägas mot varandra har en annan innebörd. Bedömningen av om en viss mening kan anses som lindrigare eller ej bör i princip begränsas till den konkreta omröstningsfrågan och vara objektiv. Att den tilltalade t.ex. kan få ett längre fängelsestraff, om utvisning inte kommer till stånd, bör alltså inte utesluta att icke-utvisning anses lindrigare än utvisning (jfr vad som anförts om utvisning i den allmänna motiveringen).

Överlämnande till särskild vård bör inte ses som en mindre lindrig eller mindre ingripande påföljd än ett beslut som innebär att överlämnande inte skall ske. I *tredje stycket* tas upp en regel om detta. Enligt denna skall en fråga om överlämnande till särskild vård avgöras genom särskild röstning före röstning angående övriga påföljdsalternativ enligt andra stycket 3. I det fallet att det finns röster för olika vårdalternativ, torde dessa inte kunna läggas samman till en majoritet.

I det följande lämnas exempel på hur man i de nya omröstningssituationerna kan ha anledning att bedöma frågan om vad som är en lindrigare eller mindre ingripande mening.

Vid omröstning enligt 2 § andra stycket 1 angående fråga om den tilltalade kan fällas till ansvar för gärningen och hur denna i sådant fall skall bedömas, skall den som röstat för att den tilltalade inte skall fällas till ansvar givetvis också anses ha röstat för den lindrigaste meningen. Ett frikännande kan emellertid grundas på många olika skäl (t. ex. brist i ett brottsrekvisit, nödvärn, ej uppnådd straffålder eller preskription). Vilket skäl som skall läggas till grund för ett avgörande fastställs inte genom omröstningen (jfr motiven till 2 §) utan bestäms senare. Detsamma gäller enligt nuvarande regler.

I fråga om röster för fällande dom torde en gradering av meningarna böra göras efter de straffskalor som skall tillämpas för de brott som de olika meningarna avser. I första hand torde för varje ledamots mening böra fastställas vilket lägsta straff som kan utdömas för gärningen. Därvid bör bortses från att en ledamot kan ha t. ex. den uppfattningen att straffet bör uteslutas, efterges eller sättas ned enligt de särskilda reglerna i BrB. I den mån det för olika meningar gäller samma minimistraff torde de maximistraff som följer av de olika meningarna få vara avgörande. I den mån det inte heller i detta hänseende föreligger några skillnader mellan olika meningar, bör den mening gälla som har fått flest röster eller, om flera meningar fått lika många röster, utslagsröst ges åt den främste bland de ledamöter som röstat för någon av dessa meningar.

Omröstning enligt 2 § andra stycket 2 avser bl. a. frågan om den tilltalade skall utvisas ur riket. En mening som innebär att den tilltalade inte utvisas bör i enlighet med vad som tidigare sagts anses vara lindrigare än en som förespråkar utvisning, trots att utvisning kan föranleda en avsevärd straffnedsättning eller vara relativt betydelselös med hänsyn till att den tilltalade ändå inte tänkt vistas mer i riket. En mening som innebär ett mer kortvarigt förbud mot att återvända till riket bör vidare ses som lindrigare än en mening som innebär att ett sådant förbud bör vara långvarigare.

Frågan om vad som skall anses utgöra en lindrigare eller mindre ingripande mening vid påföljdsomröstningen enligt 2 § andra stycket 3 har delvis behandlats i den allmänna motiveringen. Här skall tilläggas att om någon vid omröstning angående påföljd röstar för att en tidigare ådömd påföljd skall undanröjas, denna mening kan framstå som lindrigare eller mindre ingripande med hänsyn till att för annan mening den tidigare ådömda påföljden bör beaktas. En mening som innebär att en tidigare skyddstillsyn undanröjs och fängelse tre månader utdöms bör sålunda anses lindrigare än en mening som innebär att rätten dömer särskilt till fängelse tre månader.

Som *lagrådet* har påpekat bör ledamöter i rätten anses oförhindrade att, vid omröstning huruvida en viss mening är lindrigare än en annan, hävda att ingen mening är att anse som lindrigare, en ståndpunkt som kan utlösa tillämpningen av 29 kap. 3 § första stycket tredje meningen i förslaget.

De omröstningar som kan ske enligt 2 § andra stycket 4 avser en mängd olikartade frågor. I flertalet fall torde avgörandet — när absolut majoritet för någon mening inte kan uppnås — kunna grundas på vad som är en lindrigare eller mindre ingripande mening. I fråga om t. ex. föreskrifter eller övervakning vid skyddstillsyn kan läget emellertid vara ett annat.

Paragrafen, som sakligt sett motsvarar nuvarande 2 § sista stycket, innehåller en huvudregel om att den som blir överröstad i en viss omröstning är skyldig att delta även i en senare omröstning. Härvid har han att godta vad rätten beslutat i den tidigare omröstningen.

Av en undantagsregel i paragrafens andra mening framgår att den som röstat för helt frikännande normalt inte skall delta i senare omröstning. Denne ledamot skall i stället anses ha röstat för den lindrigaste eller mindre ingripande meningen. I den mån någon mening inte kan sägas vara lindrigare eller mindre ingripande, bör ledamoten delta i senare omröstning, t. ex. när fråga uppkommer om överlämnande till särskild vård.

Förslaget innebär på denna punkt en viss inskränkning av den röstnings-skyldighet som föreligger enligt nu gällande regler. Enligt dessa är nämligen den som röstat för helt frikännande befriad från vidare omröstnings-skyldighet endast såvitt avser omröstning angående ådömande av straff eller beträffande fråga huruvida den tilltalade skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet.

Den som röstat för frikännande endast beträffande viss gärning är liksom enligt nu gällande regler skyldig att utan begränsning delta i senare omröstningar.

51 kap. 25 § RB

Första meningen, som i sak är oförändrad, upptar ett principiellt förbud mot ändring i påföljden till den tilltalades nackdel, när endast han själv för talan eller åklagaren för talan till hans fördel.

Sedan paragrafens återstående två meningar getts ett nytt innehåll innebär förbudet att den påföljd som dömts ut av lägre rätt inte får ändras till en påföljd som, enligt vad jag tidigare närmare har utvecklat, är att anse som svårare eller mer ingripande. Den högre rätten bör dock ha samma möjligheter som nu att höja ett straff, om den på begäran av den tilltalade undanröjer en sådan åtgärd som inte avser påföljd men som har haft omedelbar betydelse för den lägre rättens straffmätning.

Andra meningen innehåller regler som gör det möjligt för hovrätten att föranstalta om överlämnande till särskild vård när tingsrätten dömt till annan påföljd. Regeln är ett uttryck för att ett överlämnande till särskild vård inte kan jämföras med t. ex. en bötes- eller fängelsepåföljd. Däremot bör det principiella förbudet i första meningen mot reformatio in pejus anses förhindra att hovrätten på talan endast av den tilltalade eller av åklagaren till hans förmån förenar ett av tingsrätten beslutat överlämnande till särskild vård med ett bötesstraff. Av den andra meningen framgår också att hovrätten får döma till annan påföljd, när tingsrätten förordnat om överlämnande till särskild vård.

7 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslaget till

lag om ändring i rättegångsbalken.

8 Beslut

Prop. 1988/89:2

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta det förslag som föredraganden har lagt fram.

Förslag till

Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 29 kap. 2–4 §§ och 51 kap. 25 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

29 kap.

2 §¹

Över fråga, som hör till rättegången, skall röstas särskilt.

Är fråga om ansvar för flera brott, skall, om det erfordras, först i fråga om varje brott omröstning ske, huruvida den tiltalade är skyldig till brottet, och därefter omröstning angående påföljden företagas. Uppkommer fråga, huruvida ett eller flera brott föreligga, skall ock därom röstas särskilt.

Förekomma vid omröstning angående påföljden skiljaktiga meningar, huruvida annan påföljd än straff eller sådan påföljd jämte böter eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken skall ådömas, skall, om det erfordras, särskild omröstning ske om varje mening av nu angiven innebörd, beträffande vilken yrkande framställes av någon av de röstande. Vad nu sagts gälle ock fråga, huruvida påföljd skall eftergivnas eller huruvida tiltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet. Blir sådan mening ej gällande, skall särskild omröstning ske om straff.

Föreligga skilda meningar om storleken av böter som ådömas jämte annan påföljd än straff, om längden av fängelsestraff som enligt 28 kap. 3 § brottsbalken ådömes jämte skyddstillsyn eller om

Över frågor som avser ansvar skall röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet skall dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tiltalade kan fällas till ansvar för gärningen och hur denna i sådant fall skall bedömas,
2. fråga om åtgärd, som inte avser påföljd men har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,
3. frågan om påföljd, utom fråga om storleken av dagsbot, om föreskrift, om varning, om övervakning, om förlängning av prövotid eller om verkställighet av påföljd,
4. återstående fråga som avser ansvar.

Menar någon ledamot att rätten skall besluta om överlämnande till särskild vård, skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

¹ Senaste lydelse 1981:214.

särskilda föreskrifter vid skyddstillsyn, skall, om det erfordras, särskild omröstning därom företagas.

Har någon vid tidigare omröstning varit emot det slut, vari de flesta stannat, vare han skyldig att delta i senare omröstning; vid omröstning angående ådömande av straff eller beträffande fråga, huruvida påföljd skall eftergivas eller huruvida tilltalad skall vara fri från påföljd på den grund att han begått brottet under inflytande av själslig abnormitet, skall dock den som tidigare röstat för den tilltalades frikännande anses hava biträtt den för den tilltalade lindrigaste meningen.

3 §²

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har erhållit hälften av rösterna och denna är den lindrigaste, skall den meningen gälla. Vid särskild omröstning huruvida rätten skall meddela villkorlig dom eller döma till skyddstillsyn eller skyddstillsyn jämte fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken eller meddela förordnande om överlämnande till särskild vård skall dock den mening gälla som har erhållit hälften av rösterna, bland dem ordförandens. Detsamma gäller även i andra fall när inte någon mening kan anses som lindrigare.

Vid omröstning skall den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har fått hälften av rösterna och denna är den lindrigaste eller minst ingripande, skall den meningen gälla. Kan ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande, gäller sådan mening som får hälften av rösterna, bland dem ordförandens.

I annat fall skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är närmast minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsätta till dess någon mening skall gälla. Kan inte någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster. Har flera fått lika många röster gäller den som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

Ingen mening skall anses lindrigare eller mindre ingripande vid omröstning enligt 2 § tredje stycket.

² Senaste lydelse 1983:370.

4 §³

Om det vid omröstning enligt 3 § framförs flera än två meningar utan att någon skall gälla, skall de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är närmast minst förmånliga för honom. Om det behövs skall sammanläggningen fortsättas efter samma grund till dess någon mening skall gälla. Om inte någon mening kan anses som ogynnsammare för den tilltalade, skall den mening gälla som har fått flest röster eller, om det finns flera meningar som har fått lika många röster, den mening som har biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

En ledamot som blir överröstad är skyldig att deltaga i senare omröstning. Den, som röstat för att den tilltalade skall helt frikännas, skall dock vid senare omröstning anses ha röstat för den lindrigaste eller minst ingripande meningen.

51 kap.

25 §⁴

Ej må hovrätten i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare förs till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse såsom svårare än den, vartill underrätten dömt. Har den tilltalade av underrätten dömts till fängelse, äge hovrätten förordna om villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till särskild vård, så ock jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård inom socialtjänsten döma till böter även som jämte skyddstillsyn döma till fängelse enligt 28 kap. 3 § brottsbalken. Har underrätten meddelat förordnande som nu sagts, äge hovrätten döma till annan påföljd.

Hovrätten får inte i anledning av den tilltalades talan eller talan, som av åklagare förs till hans förmån, döma till brottspåföljd, som är att anse som svårare än den, till vilken tingsrätten dömt. Hovrätten får dock förordna om överlämnande till särskild vård eller, om den lägre rätten förordnat därom, döma till annan påföljd.

Denna lag träder i kraft den

³ Senaste lydelse 1983:370.

⁴ Senaste lydelse 1981:22, ändrad genom 1981:228.

Yttrande över betänkandet har avgivits av justitiekanslern, riksåklagaren, domstolsverket, brottsförebyggande rådet, Svea hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Hallsbergs tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, riksdagens ombudsmän, juridiska fakultetsnämnden vid universitetet i Lund, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund och Föreningen Sveriges åklagare.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1988-06-14

Närvarande: justitierådet Mannerfelt, regeringsrådet Palm, justitierådet Freyschuss.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 2 juni 1988 har regeringen på hemställan av statsrådet Göransson beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslaget har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Paul Arnell.

Förslaget föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

En principiellt viktig nyhet i förslaget till nya omröstningsregler i brottmål är att, när omröstningsresultatet skall följa den lindrigaste eller minst ingripande meningen, rätten själv skall bestämma vilken av olika ifrågakomna meningar som är att anse som lindrigast respektive minst ingripande i sådana fall då svaret inte följer av lag.

Någon betänklighet måste man hysa, när i berört hänseende omröstningsresultatet sålunda inte blir i allo betingat av lags graderingsbestämmelser. En risk för oenhetlighet i rättstillämpningen finns onekligen. Samtidigt måste erkännas riktigheten i remissprotokollets uttalande av innebörd att det är svårt, för att inte säga omöjligt, att genomföra en lagreglering som närmare anger olika påföljders och påföljdskombinationers inbördes svårhet i omröstningssammanhang. Lagrådet finner sig böra godta den föreslagna lösningen som i och för sig ger möjlighet till ökad nyansering i fråga om utläsandet av ett omröstningsresultat. Åtskilliga klagörande exempel finns i remissprotokollet. Tilläggas kan att vid omröstning huruvida viss mening är, i jämförelse med annan, lindrigare eller mindre ingripande, ledamöter i rätten bör anses oförhindrade att förfäktat ståndpunkten att ingendera meningen är att anse som lindrigare eller mindre ingripande, en ståndpunkt som kan utlösa tillämpning av förslagets 29 kap. 3 § första stycket tredje meningen.

	sid
Propositionen	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 22 juni 1988	5
1 Inledning	5
2 Nuvarande ordning	6
2.1 Omröstning i brottmål	6
2.2 Förbudet mot reformatio in pejus	8
3 Allmän motivering	8
3.1 Reformbehov m. m.	8
3.2 Nya regler om omröstning i brottmål	12
3.3 Nya regler om reformatio in pejus	16
4 Ikraftträdande	17
5 Upprättat lagförslag	17
6 Specialmotivering	17
7 Hemställan	23
8 Beslut	24
Bilaga 1 Utredarens lagförslag	25
Bilaga 2 Förteckning över remissinstanserna	28
Bilaga 3 Lagrådets yttrande	29